

Лучків . І. (2014).Зарубіжний досвід соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів. *Social Work and Education*, № 1, С. 37-42.

Ірина Лучків,

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
студентка 3 курсу, спеціальність «Соціальна робота»*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті проаналізована законодавча база щодо опіки і піклування над дітьми сиротами України та інших країн світу, розкрито особливості та шляхи соціальної інтеграції дітей, позбавлених батьківського піклування в суспільство.

Ключові слова: *соціальна інтеграція, випускники інтернатних закладів*

В статті проаналізована законодавча база по опеке и попечительству над дітьми сиротами України и других стран мира, раскрыты особенности и пути социальной интеграции детей, лишенных родительской опеки в общество.

Ключевые слова: *социальная интеграция, выпускники интернатных учреждений*

The paper analyzed the legal framework concerning guardianship and custody of children orphaned Ukraine and other countries, the features and the ways social integration of children deprived of parental care in the community.

Keywords: *social integration, graduates boarding establishments*

Формулювання проблеми дослідження. Соціально-економічна ситуація, що склалась протягом останніх десятиліть призвела до зростання кількості дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. Пріоритетними формами влаштування цієї категорії дітей є сімейні: усиновлення, опіка і піклування, прийомні сім'ї і дитячі будинки сімейного типу. Проте вони не здатні забезпечити виховання усіх дітей, позбавлених батьківського піклування.

В Україні станом на 2013р. функціонував 957 дитячих закладів з інтернатної формою утримання, які розраховані на 153 849 місць. В закладах перебувало 117600 дітей (1,5% дитячого населення України). Із них 13,5 тисяч (11%), тобто кожен десятий мав статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування[4].

Більшість випускників інтернатів мають труднощі у плануванні свого майбутнього, виборі професії, яка б відповідала їх потребам та інтересам, вищого навчального закладу для її отримання, а по завершенні навчання, пошуку роботи та збереженні стабільності й росту в професійній діяльності. Для багатьох випускників інтернатних закладів характерними є споживацькі настрої, невміння планувати та розпоряджатись ресурсами, встановлювати позитивні соціальні та родинні зв'язки, адаптуватись до нових умов проживання, протистояти негативному впливу соціального оточення. Низький рівень адаптації колишніх вихованців закладів опіки до життя в суспільстві зумовлює необхідність підтримки випускників інтернатних закладів у перехідний період навчання між перебуванням в установі та самостійним життям [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростання інтересу вчених до проблеми соціалізації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Розроблено вітчизняні та зарубіжні концепції соціалізації особистості (В. Абраменкова, В. Алфімов, І. Зверєва, А. Капська, С. Козлова, О. Кононко, С. Куліковська, Ю.Лебедев, С. Литвиненко, А. Мудрик, І. Печенко, Л.

Хухлаєва, В. Ямницький). Визначено особливості особистісного розвитку дітей-сиріт в умовах інституційного виховання (І. Дубровіна, В. Мухіна, А.Прихожан, Н. Толстих); з'ясовано недоліки цієї форми життєвого устрою дітей-сиріт (А. Прихожан, Н. Толстих, Г. Сем'я)[2].

Мета статті: визначити шляхи оптимальної соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Законодавча база зарубіжних країн є досить розгалуженою. Вона включає в себе пільги та допомоги для дітей, позбавлених батьківського піклування, передбачає підготовку до самостійного життя.

Зокрема, в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про права дітей, які перебувають в установах опіки прописані основні принципи, права дітей, які знаходяться в установах опіки, та основні напрями та якості в роботі з такими дітьми. Там сказано, що дитина, яка покидає місце, де вона перебувала під опікою, повинна мати право на оцінку своїх потреб і відповідну підтримку після перебування під опікою в цілях її реінтеграції в сім'ю і в суспільство. За дітьми, які перебувають у закладах опіки закріплені конкретні права, наприклад, право на доступ до всіх типів освіти, професійної орієнтації та підготовки на тих же умовах, що і всі інші діти, право на підготовку через ігри, спорт, культурні заходи, неформальне навчання, для того, щоб стати активним і відповідальним громадянином, право на участь у процесі прийняття рішень, що стосуються їх особисто або умов їх проживання в рамках даної установи, право на отримання інформації про свої права і правила того закладу, в якому вони проживають, в доступній для дітей формі [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**].

Протягом останніх 40 років Австрія розробила ефективну законодавчу систему, яка регулює соціальну політику держави. Особливістю цієї системи є наявність двох рівнів законодавчих актів - федеральних і земельних.

Кожна з дев'яти австрійських земель зобов'язана самостійно регулювати значну частину питань соціальної політики [1, 8].

Державна Стратегія для Молоді є головним інструментом координації діяльності державних органів Австрії, спрямованої на вирішення проблем дітей та молоді. Дана Стратегія покликана оптимізувати державну молодіжну політику, а також підвищити ефективність співпраці державних органів з молодіжними недержавними організаціями.

Основним джерелом фінансування реалізації Стратегії для Молоді є бюджетні кошти федерального Міністерства економіки, сім'ї та молоді.

У 2013 році уряд Австрії розпочав реалізацію інформаційної кампанії «Діти роблять Австрію молодішою». Головною метою цієї кампанії є інформування австрійського суспільства про всі державні програми підтримки сімей і дітей [1, 9].

Конвенція ООН з Прав дитини, ратифікована в Болгарії в 1991 році, стала важливою опорою «сімейного підходу» до вирішення проблеми сирітства в Болгарії.

Головним документом, що відображає державну політику у сфері захисту дітей, є прийнята парламентом Національна стратегія «Діти». Вона визначає пріоритетні напрями державної політики у сфері захисту дітей. Основна її мета – дотримання прав дитини, поліпшення якості життя дітей як умова вільного і повноцінного розвитку особистості [1, 23-24].

Однією з найважливіших загальнонаціональних програм, спрямованих на захист прав дітей в Польщі є національний план діяльності, спрямованої на користь дітей «Польща для дітей». Дана стратегія в першу чергу спрямована на досягнення значного прогресу в наступних сферах: пропагування здорового способу життя серед дітей та молоді, забезпечення доступу до якісної освіти, допомога і підтримка нужденним і проблемним сім'ям, а також захист дітей від фізичного насильства в сім'ях.

Основним джерелом фінансування системи опіки над дітьми-сиротами у Польщі є державний бюджет [1; 42-51].

В Білорусії основним документом захисту дітей, які залишилися без піклування батьків є Закон Республіки Білорусь «Про гарантії щодо соціального захисту дітей-сиріт, дітей, які залишилися без піклування батьків, а також осіб з числа дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків». В статі 8 вказано, що діти-сироти та діти, які залишилися без піклування батьків, після закінчення перебування у дитячих інтернатних установах та в разі зарахування їх до державних установ освіти Республіки Білорусь для здобуття професійно-технічної, середньої спеціальної, вищої освіти, в денній формі отримання освіти забезпечуються дитячими інтернатними установами комплектом одягу та взуття, а також грошовою допомогою за встановленими нормами.

Дітям, які залишилися без піклування батьків, які поступили, або яких відрахували з установ освіти у зв'язку з отриманням освіти або з інших причин, при наданні довідки про працевлаштування або про встановлення групи інвалідності та протипоказання до праці протягом дванадцяти місяців після відрахування видається комплект одягу, взуття, м'якого інвентарю та обладнання, а також виплачується грошова допомога за встановленими нормами.

Дітям, які залишилися без піклування батьків, гарантується право на отримання житлових приміщень соціального користування державного житлового фонду, пільгових кредитів, одноразових субсидій та інших форм державної підтримки для будівництва (реконструкції) або придбання житлового приміщення відповідно до законодавства, якщо вони є такими, що потребують поліпшення житлових умов на підставах, передбачених законодавчими актами.

Діти, які залишилися без піклування батьків, забезпечуються гарантіями права на працю та зайнятість шляхом розробки та реалізації цільових державних програм сприяння зайнятості, створення додаткових робочих місць, встановлення броні для прийому на роботу, надання послуг з професійної орієнтації та іншими заходами відповідно до законодавства [**6Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**].

На основі аналізу міжнародних документів та практик можна виділити кілька загальноприйнятих принципів міжнародної політики у сфері забезпечення прав дітей, а саме:

1. Основний обов'язок держави – запобігти вилученню дитини з сім'ї через створення адекватної системи підтримки для сімей з дітьми та соціальних послуг;

2. Якщо дитина втрачає батьківське піклування, держава повинна забезпечити альтернативну опіку (піклування) в громаді;

3. Влаштування дитини в будь-який заклад стаціонарної (інтернатної) опіки на тривалий період часу є крайнім заходом, коли уже всі інші альтернативи вичерпано;

4. Держава повинна забезпечити підтримку й допомогу молодим людям, які виходять з-під опіки, та підготувати їх до самостійного життя;

5. Участь дитини є обов'язковою у плануванні та здійсненні всіх дій щодо її влаштування та виходу з опіки [2].

Для багатьох країн не лише Східної, а й Західної Європи забезпечення прав молоді, особливо випускників інтернатних закладів, не втрачає актуальності. Адже кожна така дитина є особистістю, у неї є свої особливі потреби, бажання та надії на майбутнє.

Зокрема, в 2005 році Рада Європи розробила Рекомендації щодо забезпечення прав дітей, які виховуються в інтернатних закладах, у яких закликала країни-члени звертати особливу увагу на забезпечення та підтримку молоді, позбавленої батьківського піклування.

Польща. Відповідно до польського законодавства, інтернатні заклади зобов'язані підтримувати контакти дитини з біологічними батьками, під час перебування у закладі. За кожною

дитиною закріплених соціальний працівник, який веде її/його випадок. Він відповідає за підготовку так званого «проекту незалежності» - плану переходу до самостійного життя.

Словаччина. У Словаччині підтримувати контакт з біологічною родиною та готувати дитину до самостійного життя зобов'язані працівники закладу стаціонарної (інтернатної) опіки. Цікавою є схема фінансованої підтримки молоді – молода людина може отримувати фінансові допомогу (за зверненням) на забезпечення житлом чи інші потреби до досягнення 25 років.

Скандинавські країни. Особливостями системи захисту прав дітей на Скандинавському півострові є те, що не установи, а місцеві органи влади (муніципалітети) є юридично відповідальними за підтримку дітей, які вийшли з-під опіки.

У *Великій Британії* відповідно до Акту із захисту прав дитини, прийнятого у 2000 році, британські органи місцевої влади зобов'язані визначити персонального помічника для кожної дитини, яка виходить з-під опіки. Основна роль такого помічника – координація виконання індивідуального плану переходу до самостійного життя [1].

Німеччина практикує поєднання у виховній системі функціонування оновлених інтернатних закладів та стимулювання розвитку прийомних сімей.

Інтернати та дитячі будинки в Німеччині переважно фінансуються органами місцевої територіальної комуни, існує й фінансування на рівні федерації, а також стимулюється допомога благодійних організацій.

Важливим є подолання в німецьких інтернатах фактора колективного утримання. Переважна більшість інтернатних закладів надає кожному вихованцю можливість проживати в одній кімнаті, або ж по двоє. Усі без винятку діти, включаючи дітей з фізичними вадами, отримують освіту в загальних учбових закладах..

У цілому в західних країнах при збереженні інтернатних установ на державному рівні розроблені, обов'язкові для всіх вихованців, курси “незалежного проживання”, по закінченню яких видається державний сертифікат. Це є одним із дієвих механізмів соціальної адаптації дітей, що знаходилися під державною опікою [5].

В німецькому дитячому будинку діти кожного дня разом із вихователями розписують свій графік на день погодинно. Так як діти отримують кошти від держави, частиною з них вони можуть розпоряджатись самостійно. Прибирання в кімнатах діти здійснюють самостійно, старші можуть навіть самостійно ходити в магазин та готувати їжу[5].

В Австрії на місцевому рівні існують окремі законодавчі акти та програми, спрямовані на захист прав дітей. Як і в багатьох державах Західної Європи, існуючі в Австрії державні заклади опіки за дітьми та молоддю, діляться на наступні типи:

- «класичні» будинки сімейного типу;
- будинки допомоги для підлітків;
- спеціальний будинок для матері і дитини;
- центр опіки над молоддю закритого типу;
- центри короткострокового розміщення дітей та молоді.

«Класичні» будинки сімейного типу. Як правило, в такому будинку живе до 8 вихованців, з якими цілодобово перебувають соціальні працівники та педагоги, віковий і гендерний склад дітей зазвичай різний - в змішаній групі легше відтворити сімейну атмосферу.

Будинки допомоги для підлітків. Будинок допомоги для підлітків призначений для дітей від 15 років і старше, які живуть у невеликих групах з цілодобовою опікою соціальних працівників. Головною метою цих будинків є підготовка підлітків до самостійного життя та навчання їх необхідним життєвим навичкам.

Спеціальний будинок для матері і дитини. Це установа призначена для опіки над неповнолітніми матерями, де їм надається всебічна соціальна та консультативна допомога.

Центр опіки над молоддю закритого типу. Це спеціалізована закрита установа опіки над проблемною молоддю - сюди підліток може бути направлений тільки за рішенням суду. Такі центри призначені для роботи з важкою молоддю, схильною до вчинення злочинів.

Центри короткострокового розміщення дітей та молоді. Цей вид закладів опіки призначений для надання молоді швидкої допомоги в екстремальних випадках [1, 16-17].

Досвід європейських країн передбачає різні механізми подолання сирітства. Більшість держав мають схожу практику впровадження політики деінституціалізації, проте майже кожна країна, залучаючи зарубіжний досвід, адаптує його до своїх реалій.

Приймна сім'я розглядається як найкраща форма переходу від державних до сімейних форм влаштування дитини. Ефективне вирішення проблеми сирітства – це превентивна політика, направлена на збереження біологічної родини та усиновлення.

Узагальнюючи досвід зарубіжних країн необхідно виділити головні принципи побудови роботи з подолання сирітства:

- професіоналізація виховної діяльності, введення спеціальних посад соціальних педагогів, соціальних працівників, практичних психологів з сімейного виховання;
- створення мережі спеціальних структур, покликаних допомагати родині, дітям, підліткам;
- надання соціально-правової, психолого-педагогічної допомоги та підтримки родині як головному інституту виховання дитини.

Для України є важливим зосередитися на вирішенні цих питань із урахуванням зарубіжного досвіду, його адаптації.

Висновки. У кожній країні сформована власна законодавча база, яка допомагає дітям, позбавленим батьківського піклування адаптуватись до життя в суспільстві. У розвинених країнах здійснюється де інституалізація інтернатних закладів. В них пріоритетною формою для опіки над дітьми є приймна, або фостерна сім'я. Та все ж існує ряд документів, які захищають права цієї категорії населення.

В країнах колишнього радянського союзу ще є інтернатні заклади, хоча соціальна політика спрямована на перехід на сімейну форму опіки над дітьми. Адже інтернат не може забезпечити тими навичками самостійного життя, якими дитина зазвичай вчиться в сім'ї, шляхом прикладу батьків.

Враховуючи дезадаптованість вихованців інтернатних закладів для них в законодавстві передбачені пільги, які забезпечують дітям право на житло, освіту, матеріальну допомогу, працевлаштування і т.д. Але ці права не завжди дотримуються. В усуненні цього недоліку, на мою думку, нам би допомогла система супроводу випускників інтернатних закладів, яка діє закордоном. Вона передбачає нагляд за дитиною соціальним працівником, який може стати і консультантом і вихователем, і наставником, і посередником, або просто спостерігачем. Адже найбільша проблема полягає в непоінформованості випускників, більшість з них не знає куди і як потрібно звертатись в разі виникнення проблем. В цьому їм би допоміг соціальний працівник, який постарався б дати відповідь на запитання дітей, посприяти у влаштуванні їх самостійного дорослого життя і т.д.

Список використаної літератури

1. Алешко А. Проблема сиротства и опыт ее решения в Австрии, Болгарии и Польше. Возможные уроки для Беларуси/ А. Алешко, А.Рудович. – Варшава. – 2013. – 60 с.
2. Бережна Л. До проблеми соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у закладах інтернатного типу/ Л. Бережна//Гуманітарний вісник. – 2012. - №28. – С. 15.

3. Дибайло В. Світова практика: підтримка молоді, яка виходить з-під державної опіки/ В. Дибайло// Права дітей. – 2010. - №2(10). С.7-8.
4. Доля І. Упровадження ефективних форм виховання в системі державної та сімейної опіки: міжнародний досвід та уроки для України: [Електронний ресурс]. – Донецьк. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/March08/04.htm>
5. Звіт про здійснення Уповноваженим Президента України з прав дитини моніторингового дослідження стану функціонування закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які не мають необхідних умов для виховання та навчання в сім'ї, дітей з особливими потребами, ефективність використання такими закладами бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення їх діяльності: [Електронний ресурс] від 22 липня 2013 року № 1-1/1852 – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/zvit_int_2013.pdf
6. Знайти себе: Життєві історії випускників інтернатів/ [О.М. Балакірева, О.Р. Артюх, О.В. Бабак, Н.П. Дудар]. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. – 201 с.
7. Калинкина М. Как живут подопечные в детские дома Германии? [Електронний ресурс]/ М. Калинкина// Школа Жизни. ру. – 2007.-№1(22). – С.22. - Режим доступу: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-5083/>
8. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 року N 2342-IV.
9. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про права дітей, які перебувають в установах опіки: [Електронний ресурс]. – 2005. – Режим доступу: <http://www.hrights.ru/text/b28/Chapter7%204.htm>

Стаття надійшла до редакції 11.01.2014

Стаття прийнята до друку 16.04.2014